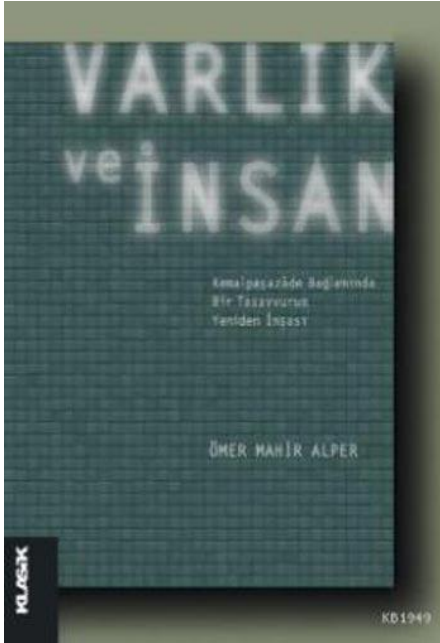

Ömer Mahir Alper, *Varlık ve İnsan: Kemalpaşazâde Bağlamında Bir Tasavvurun Yeniden İnşası*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2010, 208 s. ISBN: 9789758740819

İnsanın anlamına ve insanı anlamaya dair hemen hemen her dönem yeni çalışma/ çalışmalar yapılmaktadır. Gececek zamanla da yeni çalışmaların ekleneceği muhakkaktır. Yeni ve farklı çalışmaların yapılma gereğinin duyulmasının sebepleri arasında elde edilen verilerle beraber yaklaşım ve bakış tarzındaki farklılıkların da olduğu bir gerçektir. Burada tanıtmaya çalışacağımız kitabın da amacı insanı incelemek, onun varlığına ve var oluşuna ilişkin temel meselelere kapsamlı bir izah getirmektir. Bir diğer ifadeyle insanı ele alırken ontolojik bir bütünlük içerisinde ele almaktır. Bu eserle güdülen temel iddia ise insanın anlamının ancak varlığın anlamı-

nın kavranmasıyla birlikte ortaya çıkacağıdır. Dolayısıyla küllü bir tarzda varlık anlaşılardan ve varlığa dair köklü bir bakış ortaya konulmadan insanın gereği gibi tasavvur edilip anlaşılması mümkün görülmemektedir.

İnsan nedir? Niçin vardır? Nasıl bir varlığa sahiptir?, İnsanın kainat içerisindeki yeri ve konumu nedir? İnsanı ölümden sonra ne tür bir var oluş beklemektedir? tarzındaki soruları Osmanlı mütefekkir ve alimi Kemalpaşazade'nin (1469-1534) düşüncesi bağlamında değerlendirmektedir.

Eser giriş ile beraber yedi

müstakil bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Giriş kısmında, müellif, varlığın bir cüz'ü olan insanın gereği gibi kavranabilmesi için evvela varlığa dair köklü bir bilgi ve bilinç edinilmesi gerektiğinin önemi üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda edinilmesi gerekenlerin neler ve nasıl olması gerektiğini müstakil birer bölüm halinde sıralamaktadır.

Birinci Bölüm olan *Varlık: Kavram ve Gerçeklik* başlığı altında, bir bina için temel ne anlam ve önem ifade ediyorsa kavramlar arasında da bazıları aynı anlam ve önemi ifade etmektedir. Böylece diğer kavramlar da temel kavramlar üzerinden varlıklarını sürdürmektedir.

Daha sonra, *Neden onlar temel kavramdır da diğerleri değil?* sorusuna, bu kavramların başka kavramlara ihtiyaç duymayacak açıklık ve kendinden anlaşılır olmalarıyla beraber ve genel ve kapsayıcı kavramlar olduğuna dair örnekler vererek açıklık getirmeye çalışmaktadır. Varlığın bu temelliği mantıksal ve epistemolojik olmasıyla beraber bir gerçeklik olarak da Varlık'ın, bütün mevcudatın temeli olduğuna dayandırmaktadır.

Daha sonra Kemalpaşazade'nin zihni varlık, harici varlık gibi ayırma gittiğini belirtip bu iki varlık çeşidini yansımalarını da göz önüne alarak örnekler sunmaktadır. Bunların varlık dünyaları farklı olduğu gibi varlık dereceleri de farklıdır. Asil olarak ele alındığında kendi içerisinde asıllık ve asillik olarak ikiye ayrılıp: Harici varlığın asıllığını, bir soyutluk olan zihindeki varlığın kökeni ve temeli olmasından ileri geldiğini söylerken harici varlığın asillliğini ise, bu varlığın var olma bakımından zihni varlığa göre daha sahici ve köklü olmasından kaynaklandığını belirtmektedir. Zihni varlığı ise bir yandan asıl varlık sayesinde oluştuğunu ve başkasına bağlı olarak hâsıl olan bu varlığın gerçekliğindeki düşüklüğü ve eksikliği ifade etmeden dolayı zihni varlık gölge varlık olarak ifade edilmektedir. Zihindeki varlığın bir varlığı olmakla birlikte, mutlaka dışarıda bir gerçekliğinin bulunduğu anlamına gelmez ama varsayılabilir. Buradan yola çıkarak zihni varlıkları kendi içerisinde "*zihnin icat ettikleri*" ve "*tecrit ettikleri*" şeklinde ikiye ayırmaktadır. Bu açıklamalardan sonra herhangi bir mefhumun varlıkla ilişkisi düşünüldüğünde: *Zorunlu, İmkânsız, Mümkün* gibi durumlarından biriyle ifade edilmesi gerektiğini belirtmektedir

İkinci Bölümde ise *Varlığın Ontolojik Temeli: Tanrı* konusunu ele al-

maktadır. Bir İbn Sina takipçisi olan Kemalpaşazade de varlığı, mahiyetinin araştırılmasına ve varlığının ispatına gerek duyulmayacak kadar açık ve seçik olduğunu, dolayısıyla metafiziğin meselesi olarak değil konusu olarak görmektedir. Müellif, daha sonra zorunlu, mümkün ve imkânsız kavramlarının tanımlamalarını yaptıktan sonra aralarındaki anlamsal ilişkiyi irdelemeye çalışmaktadır.

Yoksulluk, mümkün mahiyetlerin varlığa giriş kapısıdır. İhtiyacın derecesini yoksulluğun derecesi; bir başkasından feyzi kabul edebilmenin düzeyi de ihtiyacın derecesini tayin etmektedir açıklamasına müteakip şu soruları sıralamaktadır: *Peki, yoksulun ihtiyacına cevap veren, onu ihtiyaç halinden bırakıp bir şekilde zengin kılan kimdir? Mümkündeki bu var olma potansiyelini "bilfiil var olan" haline getiren, onu bu yönde belirleyen nedir?* Buna cevap olarak, *Mutlak Zengin* olan Zorunlu Varlık'ın hangi özellik ve vasıflara sahip olarak bunu nasıl mümkün kıldığını ele alarak değerlendirir.

Zorunlu varlık olan Tanrı'nın mümkün varlıklara varlık vermesi onlar için *gerekli* ve *faydalı* olmasıyla beraber Tanrı cömertliğinden dolayı vermektedir. Dedikten sonra şöyle bir soruyla konuyu başka bir mecraya çekip açıklamasına devam etmektedir: *"Mümkün varlık olan insan'ın varlık kazanması niçin gerekli ve faydalıdır? İnsanda gerekliliği ve faydayı ortaya çıkaran sebep nedir?"* Sorularına nur teorisiyle cevap vermektedir. Varlık'ı sadece Tanrı'ya özgü kılıp mümkünlerin "*varlıklar*" değil, 'Varlık'la bir şekilde münasebeti bulunan mevcutlar olduğunu vurguladıktan sonra bir olan Varlık'ın dışındaki âlem konusuna geçmektedir.

Üçüncü Bölüm *Tanrı'dan Başka Her Şey: Âlem*: Tanrı'dan başka her şey âlem olarak ifade edilirken anlam bakımından da hem bir bilgi kaynağı hem de kendisinden başka bir şeyi işaret eden bir gerçeklik söz konusudur. Dolayısıyla âlem Tanrı'dan tamamen bağımsız olmayıp, O'ndan dolayı var olduğunu belirtmektedir. Daha sonra *zorunlu ve imkânsız varlıkların âlem kavramının anlam çerçevesine neden girmemektedir?* sorusunu sorarak bu soru çerçevesinde açıklamalarına devam etmektedir.

Müellif, ilahi isim ve sıfatlarının tecellisi sonucu varlığa çıkmış olduğunu söylediği âlemi, ilahi isim ve sıfatlarının da işaretçisi olarak değerlendirmektedir. Tanrı bilgisini âlem hakkındaki bilgi düzeyi ile doğru orantılı olarak gören müellif âlem kitabının doğru okunması gerektiğini önemle vurgulamaktadır.

“Yaratma” Tanrı ile âlem arasındaki ilişkide asli bir konuma sahiptir. Tanrı’nın, âlemi ve içindekileri yaratması, tek biçimli olmadığını söyleyen Kemalpaşazade, bunu ifade etmek için *sun’*, *halk*, *icâd*, *ibdâs*, *ihtirâ*, *ibdâi*, *tekvîn*, *ca’l* ve *fiil* gibi muhtelif kavramları kullanır. Müellif, Kemalpaşazade’nin bu lafızlara yapmış olduğu açıklamalardan sonra bu noktaya ilgili olarak İbn Sina’nın açıklamalarıyla ile karşılaştırır. Onların bu konuda birleştikleri ve ayrıldıkları noktalara dikkat çeker.

Dördüncü Bölüm: *Âlemler İçre Bir Âlem Ya da Tanrı’nın En Büyük Delili: İnsan* konusunu ele alan müellif, konuya geçmeden önce bazı tasniflerin hangi amaçla yapıldığına dair ön bilgi vermektedir.

İslam düşüncesinde özeldir ise Kemalpaşazade de âlem konusunun sahip olduğu anlam ve önemi vurgulayarak bu âlem içerisinde yer alan ve başlı başına bir âlem görünümünde olan insanın nasıl bir anlama sahip olduğunu ele almaktadır. Daha sonra “*insan-ı kâmil*” bağlamında “*Kendini bilen Rabbini bilir*” ser levha olan sözün inceliklerine dokunmaktadır. Bu inceliklerin de hakkıyla anlaşılabilmesi için insanın öncelikle sahip olması gereken gerçeklikleri sıralamaktadır. İnsanı diğer varlıklardan farklı kılan ve bu özelliği onu özel bir konuma getirmekte olduğundan söz ettikten sonra diğer varlıkların var olma noktasında insana hangi tarzda bağlı olduklarına değinmektedir. Ardından da *İnsan niçin vardır?* sorusuna cevap anlamında genişçe açıklama yapmaktadır.

Beşinci Bölüm ise *İnsanın Varlığa Gelişi ve Aslı Yapısı: Varoluşun İnkısaftı* başlığını taşımaktadır. Burada bütün mümkün varlıkların özlerinde nasıl bir özelliğe sahip olduğunu ve Mutlak Zengin olan Varlık sayesinde nasıl bir renk kazandığından bahsederek konuya giriş yapmaktadır.

Var olan olarak insan, sürekli bir biçimde Varlık’ın mührünü taşıyor ve O’na delalet eder. İnsan, Tanrı tarafından “*varlık elbisesi*” giydirilen ve bu elbiseyi yüce bir emanet olarak sürekli üzerinde taşıyan bir var olmadır. İnsanın var olma gerçeğini devam edebilmesi bunun bilincini devam ettirmesine bağlı olduğu gerçeğine değinmektedir. İnsani mahiyet, en üstün yeteneğe ve en geniş imkânlarla sahip olduğundan onun varlıktan pay alması da buna göre gerçekleşmiş ve o, âlemdeki en mükemmel varlık olarak vücuda gelmiştir. Bir varolan olarak insanın bilinip kavranması onun sadece fiziksel dünyada değil metafiziksel dünyada da izini sürmekle sağlanabilir.

Kemalpaşazade, insanın varoluşunu İbnü'l-Arabî'nin temsil ettiği düşünce geleneğinin kavramsal yapısına yakın bir tarzda ortaya koyar. İnsanın yaratılışı, insan-ı kâmil olarak da adlandırılan, hiçbir kayıtlı mukayyet olmayan ve bizatihi aynında mevcut bulunan “*Mutlak Varlık*”ın taayyün ettiği ilk mertebe olan, insan da dâhil bütün yaratılmış varlıkların kendisinden meydana geldiği ilk külli ilke olan *hakikat-i mubammediyye* fikri üzerine bina eder. Müellif daha sonra Kemalpaşazade'nin nefis kavramına bakışını değişik yönleriyle arz ettikten sonra Gazali ve Devvai'nin bu konuyla ilgili görüşlerine de kısaca yer vermektedir.

Kemalpaşazade'nin insan için zahir ve batın gibi ikili bir ayrıma gittiğini ve ardında da felsefe tarihi içerisinde sıkça tartışılan beden ile ruh arasındaki ilişki ve nasıllığını ele almaktadır.

Altıncı Bölüm: *Varlık mertebeleri ve İnsan: Niçin İnsan Meleklerden de Üstündür?* İslam düşünce geleneğinde varlıkların ontolojik-epistemolojik ve ameli tazammunları gerekliliğinden dolayı bir sıra düzenine tabi kılınmış olması, bir olgu olarak kendini gösterir. Bu çerçevede varlık hiyerarşisi ilimlerin, bilgi türlerinin ve bilgi kaynaklarının kendi içerisindeki derecelendirilmesinin zeminini teşkil ettiği gibi insanın nasıl ve neye göre yaşaması gerektiğinin de ölçüsünü verir.

Müellif bu meyanda açıklamalarına devam ederek, bütün varlıkların kaynağı olan Tanrı'nın, varlık hiyerarşisi içerisinde; metafiziğin ilimler sıralamasında ve bir bilgi kaynağı olarak da aklın diğer bilgi kaynaklarından daha değerli bir konumda bulunmalarını kısaca şu şekilde özetlemektedir: O'nu bilmek en yüce bilgi, bu bilgiye götüren aracı, en üstün bilgi vasıtası olduğu gibi, O'na göre yaşamak yani “*O'nun ablakıyla ablaklanmak*” da en yüce yaşayış halini alır.

Akleden bir varlık olarak insanın yeryüzündeki bütün varlıklardan daha üstün bir konumda olduğuna dair herhangi bir tartışmanın olmadığına karşılık insanın meleklerden üstün olup olmadığı noktasında tartışmanın var olduğunu ifade etmektedir. Sonra bu meseleyle ilgili olarak, Zemaşerî, İci, İbn Sina ile beraber Ehl-i Sünnet içerisinde farklı yaklaşımlara sahip olanların görüşlerini sıralar ve belli bazı görüşlerin de eleştirisini yapmaktadır. Daha sonra, insanların belirli bir seviyede kalmaya mahkûm olmadıklarını hatta kendilerindeki potansiyellerini gerçekleştirebilmeleri ölçüsünde yükselebilmekte olduklarını belirtmektedir. Öyle ki İnsanların

sıra düzenindeki yerini tayinde manevi değerlerin, özellikle de Tanrı'ya yakınlığın da biricik vasıtası olan ilmin esaslı bir rolünün var olduğunu ifade etmektedir.

Yedinci Bölüm olan *Ölüm ve Sonrası: Yeniden Varoluş*'ta ise âlemin varoluşunu, Tanrı'nın isim ve sıfatlarının tecellisine bağlayan Kemalpaşazade "bayat"ı, Tanrı'nın lütuf sıfatının; "ölüm" ise kahır sıfatının eseri olarak görür. Ölüm, salt hayatın nefyini değil hayattan sonra varlık sahasına giren yeni bir hali işaret eder. Bundan dolayı ölüm, Tanrı tarafından var kılınmış bir gerçeklik olup âlemde bir yere sahiptir. Ölümün hakikatini kavramak, duyu idrakiyle değil, ancak zevk yoluyla, bizzat onu özel bir şekilde tecrübe ederek mümkün olmakta olduğunu söyleyen müellif, biz ölenin ölümüne değil onun bizi terk edişine tanık olduğumuzu belirtmektedir.

Müellif, Kemalpaşazade'nin, bu dünyada karşılaştığımız hayat ve ölüm hadiselerini, ruh ile beden arasındaki irtibatın niteliğine bağlı olarak nasıl gerçekleştiğini ve sonuçta ölümün ne anlam ifade ettiğine dair açıklamalar yapıp ölümü kısaca: "görünür dünyadaki insan"ın sonu, "öte dünyadaki insan"ın başlangıcını teşkil eden bir çizgi olarak belirtir.

İnsanın gerçek anlamda yetkinliğe ulaşıp mutlu olabilmesi için zorunlu ölümden önce nefsanî ve hayvani sıfatlarını kendi çabasıyla terk etmesi gerekir. Bunun da gerçekleşmesi ancak insanın sahip olduğu güçleri aklın yönetimi altında erdem çizgisinde tutmakla gerçekleşebileceğini ve bununla da bu güçlerin yok edilmesi anlamında değil, her birinin hakkının gözetilmesi kastedilmektedir.

Müellif, ölümden sonra bir hayatın mevcudiyetinde kuşku olmadığını ancak ölüm sonrası hayatın cismani mi yoksa ruhani mi olacağı, ölümle birlikte fena bulan bedenin yeniden iade edilip edilmeyeceği hususundaki tartışmalara dair görüşleri sıralar. Ardından da din, cismani haşrin var olduğunu belirttiği için bunu kesin bir biçimde bilebiliriz ancak farklı yorumlara sahip olunabilirse de haşrin nasıllığı noktasında din, bunu belirtmediğinden, kesin bir hükme varmanın söz konusu olmadığı sonucuna varmaktadır.

Sonuç kısmında ise müellif, yukarıda birbirini ahenkli bir şekilde tamamlayan bölümleri aynı titizlikle kısaca özetleyerek konuya son verip okuyucuya takdim etmektedir.

Eserin bütünü dikkate alındığında bir – iki yerde kulak ve gözü rahatsız eden tekrarlar olmasına rağmen mütevacı bir çalışma ortaya konulmuştur. Mütevacı bir çalışma olduğu ifadesiyle herhangi bir eser gibi telakki edilmesi gerektiği anlamında değil, bu mütevacılığın altında açıkça görünmeyen ama arka planda mütevacıce vurgulanan bir şey yatmaktadır. Bu şey ise, tasavvufun benimsediği kalbi samimiyet; felsefenin yol aldığı akli idrak ve kelamın şart koştuğu tutarlılık birlikteliği çerçevesinden süzülen lezzettir. Yani felsefe, tasavvuf ve kelam üçlüsünden süzülen ve okuyucuya hem kalbi hem akli ve hem de ilmi bir haz duygusu yaşatan bir ikram konumundadır. Her ne kadar kimi çevreler ya da düşünürlerce adı geçen ilim dalları birbirine karşıt olarak gösterilse de bir bütünlük içerisinde ele alınmaları durumunda ortaya çıkacak olan bir güzelliğin göstergesi bağlamında ayrı bir ayrıcalığı ve özelliği taşımaktadır. Bu üçlüden damlayan güzelliğin okuyucuya sunduğu tarifsiz lezzetin yanında bu alanlarda çalışma yapan ya da yapacaklara yepyeni bir ufuk sunduğu gözden ırak olmasa gerek. Çünkü çalışmalar veya araştırmalar her ne kadar sadece kendi alanlarıyla sınırlı tutularak yürütülse de bu çalışmayla, bir bütün halinde ele alınmaları durumunda nasıl bir ürünün elde edilebileceğini göstermesi bakımından da farklı ve de haklı bir ayrıcalığı elde etmiş bulunmaktadır.

Arş. Gör. Şerefettin Adsoy
Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

